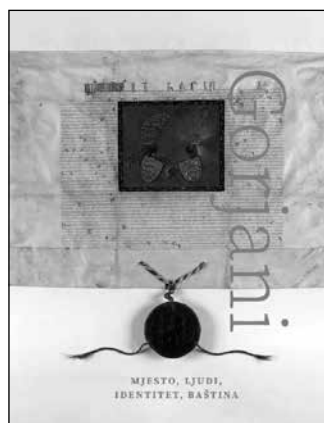

ur. Dražen Živić i Ivana Žebec Šilj

Zbornik *Gorjani – mjesto, ljudi, identitet, baština*

Gorjani, 2024.

Zbornik *Gorjani – mjesto, ljudi, identitet, baština* nastao je kao rezultat znanstveno-stručnog skupa održanog u listopadu 2022. godine u Gorjanima. Zbornik sadrži 37 znanstvenih i stručnih radova, a podijeljen je u četiri poglavlja koja se bave poviješću Gorjana, stanovništvom, kulturnom baštinom te arheološkim istraživanjima i baštinom Gorjana.

Prvo poglavlje *Gorjani kroz povijest* donosi 16 radova. Prvi rad, *Urbani razvoj Gorjana u srednjem vijeku*, autora Danijela Jelaša, bavi se pregledom tijeka urbanizacije Gorjana u srednjem vijeku kada mjesto postaje središte velikaške obitelji Gorjanski. Urbani razvoj Gorjana prikazan je na temelju pravnog statusa naselja, crkvene povijesti, gospodarstva te obrambene funkcije i strukture naselja, pri čemu se ukazuje na čimbenike koji su utjecali da Gorjani izgube status urbanog mjesta. Stanko Andrić u radu *Izvori za povijest „Gorjanske bitke” (25. srpnja 1386.)* donosi povijesni kontekst i analizu izvora vezanih za bitku kod Gorjana iz 1386. godine kada su zarobljene kraljica Marija i njezina majka Elizabeta. Autor dijeli izvore u dvije skupine, narativne i diplomatske. Autori Tomislav Galović i Petar Ušković Croata u radu *Paleografsko-diplomatička i heraldička analiza dviju grbovnica srednjovjekovne velikaške obitelji Gorjanskih* analiziraju dvije grbovnice koje su Nikoli II. Gorjanskom izdali ugarsko-hrvatski kralj i rimsko-njemački car Žigmund Luksemburški i francuski kralj Karlo VI. Ludi te daju novo kritičko izdanje latinskog teksta i prijevod. U radu *Kćeri, supruge, udovice, gospodarice. Položaj i uloga pripadnica velikaške obitelji Gorjanski u razvijenom i kasnom srednjem vijeku* autorice Marije Karbić spominje se nekoliko pripadnica obitelji

Gorjanski te se analizira njihova uloga i položaj koji su imale u gospodarstvu, crkvi, kulturnom životu te političkim događajima. Autorica u radu naglašava i važnost ženidbenih strategija koje su mogle poslužiti za jačanje moći obitelji Gorjanski. Rad autorice Nataše Štefanec *Slavonska vojna Hansa Katzianera 1537. godine: kretanje vojske i moguće ostave metalnih predmeta* temelji se na analizi dokumenata o neuspješnom habsburškom pohodu protiv Osmanlija 1537. Posebnu pozornost autorica pridaje kretanju vojske od Osijeka do Gorjana te se navode mjesta na kojima je vojska zakopala ili ostavila oružje, a koja mogu poslužiti arheolozima za daljnja istraživanja. Rad *Gorjani na kartografskim prikazima iz 16. i 17. stoljeća* autora Hrvoja Kekeza analizira prikaze Gorjana na povijesnim kartama iz 16. i 17. stoljeća, koje su nastale u tadašnjim važnim kartografskim središtima poput Amsterdama i Venecije. Autor analizira načine prijenosa kartografskih podataka i kontekstualizira kartografske prikaze Gorjana u odnosu na njihovu povijesnu važnost. Društveno-ekonomskom analizom Gorjana nakon oslobođenja od osmanske vlasti bavi se Milan Vrbanus u radu *Gorjani od oslobođenja od osmanske vlasti do sredine 18. stoljeća – društveno-ekonomska analiza*. Autor analizira komorske i vlastelinske popise, promjene u poljoprivrednoj proizvodnji, broj kućanstava i pad gospodarstva sredinom 18. stoljeća. Daniel Patafta autor je rada *Gorjani u crkvenoj povijesti – od oblikovanja srednjovjekovnoga grada do kraja 18. stoljeća*. Rad analizira crkvenu povijest Gorjana od srednjovjekovnog urbanog razvoja, preko osmanlijskog razdoblja i deurbanizacije, pa do postosmanlijskog razdoblja i obnove župe te vjerskoga života. Luka Marijanović u radu *Dušobrižno svećenstvo župe Gorjani* donosi kronološki prikaz župnika i kapelana župe Gorjani, oslanjajući se najviše na župne matice i druge arhivske izvore. Autor također daje prikaz duhovnih zvanja iz spomenute župe u 19. i 20. stoljeću. Autor Dražen Kušen u radu *Spomenica župe Gorjani* analizira značaj i sadržaj Spomenice koja obuhvaća razdoblje od 1832. do 2011. Iako je prati diskontinuitet u vođenju, dostupna preslika Spomenice (original je izgubljen) otkriva vrijedne informacije o vjerskom i društvenom životu sela. Branko Ostajmer u radu *Političke i društvene prilike u Gorjanima na razmeđu 19. i 20. stoljeća* piše o društveno-političkom razvoju Gorjana u razdoblju od 1868., s naglaskom na promjene nakon sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, do 1918. godine, kada Gorjani bilježe sve veću multietničnost (posebno njemačku zajednicu) i opći napredak mjesta. Rad *Poljoprivreda u prošlosti Gorjana* Ivana Lovića donosi pregled poljoprivredne djelatnosti od kraja 19. stoljeća do druge polovice 20.

stoljeća. Opisuju se ratarstvo, stočarstvo i život u zadružnim domaćinstvima te promjene u strukturi zemljišnog vlasništva i radnim navikama. O povijesti školstva u Gorjanima od srednjeg vijeka do današnjih dana piše Antun Bagudić u radu *Povijest školstva u Gorjanima*. Autor veže početke obrazovanja u Gorjanima s dominikanskim samostanom te naglašava intenzivniji razvoj školskog sustava u 18. i 19. stoljeću, osobito nakon reformi Marije Terezije. Također se navode podatci i o broju učenika i učitelja tijekom povijesti. Ivan Zubac autor je rada *Gorjani za vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije (1918. – 1941.)* u kojem prikazuje političke, društvene, kulturne i vjerske promjene u Gorjanima između dva rata. Opisuju se i lokalna događanja u kontekstu nestabilne međuratne države. U radu *Gorjani u Domovinskom ratu* Borna Marinić daje pregled događanja 90-ih godina 20. st. u Gorjanima, od osnivanja Narodne zaštite i prvih obrambenih aktivnosti do formiranja 122. brigade HV-a i sudjelovanja mještana na raznim bojištima. Istraživanje je temeljeno na usmenim svjedočanstvima i pisanim izvorima. Posljednji rad u prvom poglavlju rad je autorice Željke Križe pod nazivom *General Imra Agotić kroz arhivsko gradivo Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata*. Rad se bavi životom i djelovanjem generala Imre Agotića, rođenog 1943. godine u Gorjanima, te njegovim zapovjedničkim i pregovaračkim ulogama tijekom Domovinskog rata. Središnji dio rada čini analiza arhivske građe koja govori o Agotićevu vojnom djelovanju, koja je nažalost vrlo oskudna.

Drugo poglavlje ovog zbornika nosi naziv *Stanovništvo Gorjana*, a čine ga četiri rada. Robert Skenderović u radu *Katoličko stanovništvo Gorjana u vrijeme osmanlijske vladavine* istražuje etnički i konfesionalni sastav stanovništva Gorjana i okolice u doba Osmanlija. Autor se u istraživanju najviše oslanjao na Požeški defter iz 1579. godine te je došao do zaključka da se katoličko stanovništvo održalo u značajnom broju unatoč osmanlijskim osvajanjima i teškim uvjetima života. Sljedeći rad pod nazivom *Geografske i demografske značajke Općine Gorjani* autora Nenada Pokosa i Ive Turka analizira i objašnjava demografski razvoj općine Gorjani tijekom 20. i 21. stoljeća, za koji zaključuju da je krajnje nepovoljan. Vladimir Geiger donosi kratak pregled najvažnijih podataka o njemačkim doseljenicima u Gorjanima i okolnim selima u radu *Nijemci u Gorjanima (Gorjani, Tomašanci, Ivanovci Gorjanski)*. Analizira se njihov društveni, kulturni i gospodarski doprinos te njihova sudbina nakon Drugog svjetskog rata. *Aktualne demografske prilike*

u *Općini Gorjani (2011. – 2021.)* autora Dražena Živića posljednji je rad u ovom poglavlju. Rad pruža detaljnu analizu vitalne i migracijske statistike Općine u posljednjem međupopisnom razdoblju. Utvrđuje se kontinuirani demografski pad s ubrzanim demografskim starenjem, s prijedlozima mjera i aktivnosti za lokalnu demografsku revitalizaciju.

Kulturna baština Gorjana treće je poglavlje zbornika, a broji sedam radova. Ivan Lović u radu *Ljelje iz Gorjana, proljetni ophod i svjetska baština* opisuje tradicionalni proljetni ophod *ljelja*, koji se u Gorjanima održava na blagdan Duhova, opisuje njihovu narodnu nošnju i iznosi nepoznanice o *ljeljama*. Običaj je 2009. godine uvršten na UNESCO-ovu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Autor u radu najviše koristi usmena svjedočanstva sudionica ophoda od 1939. do 1958. godine. U radu *Narodna baština Gorjana – tradicijska kultura* Adama Pavića opisuje se bogata povijest i tradicijska kultura sela Gorjani u Slavoniji, s naglaskom na narodnu glazbu, plesove, običaje i utjecaj povijesnih zbivanja na kulturni život mještana.

O simbolici i pravilima ženskog tradicijskog odijevanja u Gorjanima tijekom godine piše Manda Svirac u radu *Baština tradicijskog ženskog odijevanja u Gorjanima kroz godinu i liturgijski kalendar*. Autorica povezuje odjevne običaje s liturgijskim kalendarom te koristi etnografsku građu i živa sjećanja mještanki kako bi rekonstruirala značenja i funkcije tradicijske nošnje. *Dvije prigodnice i dvije rukopisne pjesničke poslanice Adama Filipovića Heldentalskog* naziv je rada autora Mirka Ćurića koji analizira četiri rukopisna teksta gorjanskog župnika i književnika Adama Filipovića Heldentalskog, koji se čuvaju u Arhivu obitelji Brlić u Slavonskom Brodu. Autor pristupa rukopisima kao kulturološkim, pragmatičkim i estetskim tekstovima. Irena Pauk Sili autorica je sljedeća dva rada. Prvi rad *Župna crkva sv. Jakova apostola u Gorjanima. Konzervatorsko-restauratorska istraživanja u unutrašnjosti i rekonstrukcija zidnog oslika* donosi detaljan prikaz povijesnog razvoja crkve, njezine arhitekture, triju oltara i triju faza zidnog oslika, koji su nastajali paralelno s građevinskim dogradnjama tijekom 18., 19. i 20. stoljeća. U drugom radu, *Kapela sveta tri Kralja u Gorjanima. Rezultati konzervatorsko-restauratorskih istraživanja*, prikazuju se istraživanja nekadašnje turske kule Jahja-bega, koja je prenamijenjena u kapelu u 19. stoljeću. Naglašava se slojevitost građevine, a konzervatorski zahvati upravo su usmjereni na očuvanje svih povijesnih slojeva objekta. *Pisana baština Lucije Karalić s posebnim osvrtom na rukopis „Zadruga*

Karalić” posljednji je rad u trećem poglavlju. Marija Raguž, autorica rada, vrednuje etnografski doprinos učiteljice Lucije Karalić na temelju njezine objavljene građe, a osobito do sada neobjavljen rukopis „Zadruga Karalić”. U radu se zaključuje da Lucija Karalić djeluje kao „narodna etnografkinja” bilježeći svakodnevicu te život i običaje Gorjana s velikom pažnjom i preciznošću.

Posljednje poglavlje pod nazivom *Arheološka istraživanja i baština Gorjana* sadrži deset radova. Jelena Boras i Ivana Čatić autorice su rada *Arheološka topografija i toponimija na prostoru Općine Gorjani*. U prvom dijelu rada iznose se rezultati istraživanja na deset lokaliteta na području Gorjana s fokusom na dva vremenska žarišta, sopotsku kulturu i srednjovjekovni lokalitet Gora/Gara. Drugi dio rada bavi se motivacijskom analizom toponima, a zaključuje se da su oni često utemeljeni na nazivima biljaka, osobnim imenima, kao i da se odnose na različite povijesne, kulturne, vjerske i gospodarske aspekte života lokalnog stanovništva. *Arheološka iskopavanja i daljinska istraživanja neolitičkog naselja na položajima Gorjani, Kremenjača i Topole* rad je autora Rajne Šošić Klindžić, Hrvoja Kalafatića i Bartula Šiljega u kojemu se iznose rezultati arheoloških istraživanja dvaju velikih naselja iz kasnog neolitika, pripisanih sopotskoj kulturi. Daljinska istraživanja otkrila su postojanje velikih kružnih utvrđenih naselja, što potvrđuje važnost Gorjana kao značajnog prapovijesnog lokaliteta. Ivana Hirschler Marić i Andrej Janeš prikazuju rezultate višegodišnjih iskopavanja na lokalitetu Gore/Gara u radu *Arheološka slika srednjovjekovnog garskog naselja i dominikanskog samostana*. Na spomenutom lokalitetu otkriveni su ostatci dominikanskog samostana s klaustrom, crkvom i grobljem, a utvrđene su tri faze gradnje. Na prostoru dominikanskog samostana i crkve u Gorjanima pronađena je bogata numizmatička građa – denari i *piccoli* iz Mađarske i Italije te dvije olovne papinske bule. Luka Štefan u svojem radu *Samostan kao središte monetarne raznolikosti – primjer srednjovjekovnog novca pronađenog tijekom arheoloških istraživanja dominikanskog samostana i crkve sv. Margarete u Gorjanima* daje pregled spomenutog pronađenog novca i ističe važnost samostana kao mjesta intenzivnih monetarnih zbivanja u 13. i 14. stoljeću. *Arhitektonska plastika srednjovjekovne crkve u Gari* rad je autorice Ive Papić, a bavi se analizom profilirane opeke i kamenih ulomaka dominikanske crkve s lokaliteta „na Kameništu”. Otkrivene su karakteristike kasnogotičke arhitekture te srodnost s tlocrtom iločke župne crkve. Željka

Bedić u radu *Bioarheološka slika koštanih ljudskih ostataka u Gorjanima* prikazuje demografske i paleopatološke osobitosti srednjovjekovnog stanovništva u Gorjanima analizirajući 86 grobova otkrivenih u arheološkim istraživanjima u Gorjanima. Istaknuta je povećana smrtnost djece u dobi od 2. do 5. godine života, loše dentalno zdravlje i znakovi fizičkog napora, kao i visoka smrtnost odraslih između 30 i 45 godina. O prehranbenim navikama gorjanskog stanovništva u razdoblju neolitika i novog vijeka pišu Goran Tomac, Magdalena Kolenc i Kim Korpes u radu *Što se jelo u starim Gorjanima?*. Utvrđeno je da se u oba razdoblja najviše konzumiralo govedo, dok za novi vijek ne postoje dokazi o konzumaciji svinjetine, vjerojatno zbog prisutnosti muslimanskog stanovništva. Rad *Arheološka istraživanja na prostoru kapele Sveta tri kralja / osmanske kule Jahja bega u Gorjanima* donosi rezultate arheoloških istraživanja unutar i oko današnje kapele, nekadašnje osmanske kule iz 16. stoljeća. Nalazi potvrđuju više slojeva samog objekta, njegovu stambeno-obrambenu funkciju te prenamjenu u sakralni objekt u 19. stoljeću. Autorica rada je Ivana Hirschler Marić. U radu Ane Solter *Korespondencija Šime Ljubića i župnika Antuna Bogetića, muzejskog povjerenika u Gorjanima* analizira se dopisivanje između povjesničara i arheologa Ljubića i lokalnog župnika Bogetića krajem 19. stoljeća, a koje svjedoči o ranim interesima za arheološku i kulturnu baštinu Gorjana te o ulozi lokalnih svećenika u očuvanju kulturne baštine. Posljednji rad ovog poglavlja i zbornika rad je autora Rajne Šošić Klindžić, Jacqueline Balen i Marina Mađerića pod nazivom *Potencijal prezentacije prapovijesnih lokaliteta u Gorjanima*. Autori nude digitalnu vizualizaciju lokaliteta Gorjani Kremenjača i Topole te smjernice za buduće prezentacije arheoloških nalazišta na području Gorjani. Naglasak se stavlja i na ulogu i utjecaj lokalne zajednice u održivom upravljanju arheološkom baštinom.

Zbornik *Gorjani – mjesto, ljudi, identitet, baština* izuzetno je vrijedan znanstveni i kulturni doprinos ne samo za istraživače i znanstvenike već i za lokalnu zajednicu i sve zainteresirane za povijest, arheologiju i kulturnu baštinu istočne Hrvatske. Iznimno opsežno i temeljito djelo, ovo izdanje predstavlja model kako lokalna zajednica, u suradnji sa znanstvenim institucijama, može očuvati i interpretirati vlastitu baštinu na najvišoj razini.

Marija Filipović